

UTJECAJ STJEPANA RADIĆA NA RAD HPSS-A U BILOGORSKOM KRAJU DO 1908. GODINE

STJEPAN RADIĆ AND HIS INFLUENCE ON CROATIAN PEOPLE'S PEASANT PARTY (HPSS) IN BILOGORA REGION BY YEAR 1908

Željko Karaula

Alca d.o.o. Bjelovar

karaula1980@gmail.com

Primljeno/Received: 3. 4. 2012.

Prihvaćeno/Accepted: 25. 10. 2012.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK/UDC 323.22-32.05 (497.5-3 Radić, S.)

SAŽETAK

U radu se uz kratki uvod o doticajima mladog Stjepana Radića s Bjelovarom i ranom razvitku seljačkog pokreta braće Radića u bjelovarskom kraju (1905.-1908.) donosi pismo S. Radića Vaclavu Štovičku iz Severina, uglednom članu HPSS-a, a koje je vezano za djelovanje stranke i utvrđivanje kandidacijskih izbornih lista HPSS-a u bjelovarskom kraju.

Ključne riječi: Bjelovar, Stjepan Radić, izbori, Vaclav Štoviček

Key words: Bjelovar, Stjepan Radić, izbori, Vaclav Štoviček.

UVOD

Prvi kontakt Stjepana Radića s Bjelovarom dogodio se u vrlo neugodnim okolnostima krajem 1895. godine. Naime, mladi Radić je u Bjelovar dovezen kao osuđenik na odsluženje šestomjesečne kazne u zatvor bjelovarskog Sudbenog stola. Kao drugooptuženi¹ u procesu protiv 54. optužena studenta zbog antimadžarskih demonstracija, odnosno paljenja mađarske zastave na Trgu bana Jelačića 16. listopada 1895. Radić je dobio najvišu kaznu zbog toga jer je u tom činu »vodio (...) prema vlastitom priznanju glavnu rieč.«² Međutim, zatvorski uvjeti su za zatvorene studente bili vrlo blagi. U svom pismu Šimi Mazzuri, prvaku Neodvisne narodne stranke (obzoraši) bjelovarski odvjetnik Milan Rojc, vođa bjelovarskih *obzoraša*, koji je dobio zadatak da se pobrine koliko je to u njegovoj moći da studenti imaju dobru hranu i smještaj, svjedoči o uvjetima u zatvoru: »Mladići su dobro smješteni, imadu tri sobe svjetle u prvom spratu. Suhe su te su im vrata otvorena da mogu medjusobno obćiti. Dozvoljeno im je i pušiti te predsjednik vrlo humano s njima postupa. Molim vas tako u interesu samih mladića da svakako zapriječite, a da se u novinama opozicionarskim taj humani postupak ne pokvari.«³ Ovo Vas molim sporazumno sa predsjednikom. Neka se javi samo ovako, smješteni su u suhim

¹ Prvooptuženi bio je pjesnik Vladimir Vidrić, koji je dobio četiri mjeseca zatvora.

² *Hrvatski djaci pred sudom: stenografski izvještaj o glavnoj razpravi proti hrvatskim sveučilišnim djacima obdržanoj pred kr. sudbenim stolom u Zagrebu dne 11-16. studenoga 1895.* – Zagreb, 1895. - Pretisak. – Zagreb, 1995., 281.

³ Predsjednik sudbenog stola u Bjelovaru dr. Šišman Herrenheiser ovako se obratio zatočenim đacima: »Gospodo ja vas pozdravljam, Ono što ste vi počinili to odobrava svaki pravi i poštenu Hrvat! Vi ćete kod mene biti dobro primljeni, ali molim vas imajte obzira na mene i na moj položaj.« Stavio je na raspolaganje đacima veliku dvoranu suda kao učionicu. Josip, HORVATH, *Izmjena generacija (Hrvatska politika 1895.-1905.)*, *Obzor – Spomen knjiga 1860.-1935.*, Zagreb, 1935., 18. U svojim memoarima Rojc napominje da je sve to prenapuhano.

zračnim sobama u prvom katu. U sobama vlada podpuna čistoća. Mladići su odjeljeni od prostih zločinaca i dozvoljeno im je učiti i čitati.»⁴ Za potrebe njihova učenja predstojnik bjelovarskog suda prenio je iz Zagreba u Bjelovar »gotovo cijelu knjižnicu Odjela za pravosuđe« i dao im na raspolaganje dvoranu suda kao učionicu.⁵ I Radić u pismu svojoj zaručnici Mariji Dvořákovoj iz bjelovarskog zatvora piše: »Sada, kad sam u ovoj sobi, velikoj sobi, sam, sad, kad imam još više vremena – cijele večeri, jer kod svijeeće ne ću da čitam, nego malo – da na tebe mislim neprestanice (...).«⁶

Po izlasku iz zatvora 16. svibnja 1896. Radića je rano ujutro preuzeo gradski povjerenik Nikola Kundak i sproveo u nadležnu općinu Martinska Ves, odnosno u naselje Trebarjevo Desno gdje je Radić rođen. Radić nije imao ni najmanje vremena da obiđe Bjelovar. Sve što je tada vidio u Bjelovaru bio je pogled kroz prozor zatvorske ćelije. Bjelovar je Radić bolje upoznao tek tri godine kasnije kao mladoženja kada je sa svojom ženom Marijom Dvořák posjetio svog brata Ivana koji je radio kao željezničar u Bjelovaru, te se u njemu zadržao nekoliko dana. Šteta što pritom nije zabilježio neke svoje impresije.

OSNIVANJE PRVIH PODRUŽNICA HPSS-A U BILOGORSKOM KRAJU

Nakon osnivanja Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) braće Radića 1904. godine počelo je i njezino organizirano djelovanje i širenje na prostoru Kraljevine Hrvatske i Slavonije.⁷ Prve »organizacijske jezgre« HPSS-a nastaju u selima na području Podravine (sjever Bjelovarsko-križevačke županije) početkom 20. stoljeća.⁸ Očigledno je da se je postupno ideologija i djelatnost HPSS-a iz tih prvobitnih »jezgri« približila bjelovarsko-bilogorskom kraju.⁹ Izgleda da je prve konkretne kontakte u gradu Bjelovaru oko okupljanja pristaša HPSS-a proveo Benjamin Šuperina,¹⁰ odvjetnik iz Siska, kandidat HPSS-a u Bjelovaru na izborima 1910. i 1911. godine (i kasnije HRSS-a poslije Prvog svjetskog rata), uz suradnju odvjetnika dr. Ivše Lebovića i ostalih. Prema Šuperininim riječima u Bjelovaru tada »nije bilo moguće sastaviti niti 10 izbornika naše stranke; morali smo po selima sakupljati potpise.«¹¹ Zbog nedostatka podataka teško je ustanoviti pravu prirodu prvih kontakata i veza koje su dovele do organiziranja ogranka HPSS-a u gradu Bjelovaru. No, očito se radilo o maloj sku-

⁴ Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb (dalje NSK), Zbirka rukopisa i korespondencija, R 6491b, Rojč Mazzuri, 25. XI. 1895.

⁵ Ivo, PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Zagreb, 2003., 101.

⁶ Bogdan, KRIZMAN, *Korespondencija Stjepana Radića 1885-1918.*, sv. I, Zagreb, 1972., 186.

⁷ Potrebno je spomenuti da je važan poticaj S. Radiću u osnivanju HPSS-a imao skupštinski pokret za financijsku samoupravu Hrvatske (1903.-1904.) u kojem su masovno sudjelovali i seljaci. Upravo je velika seljačka skupština u Velikom Grđevcu nadomak Bjelovara 14. siječnja 1904. probudila u Radiću nadu da je konačno seljački svijet politički osviješten i spreman da iskaže svoju pravu snagu. PERIĆ, n. dj., 190.

⁸ Vidi detaljnije o povijesti HPSS-a: Hrvoje, MATKOVIĆ, *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999., Bogdan, KRIZMAN, n. dj., 25-70. (Vidi predgovor i pisma koja se odnose na Podravinu), Hrvoje, PETRIĆ, *Osnivanje prvih organizacija Hrvatske pučke seljačke stranke u sjevernom dijelu Bjelovarsko-križevačke županije (1904. – 1908.)*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, br. 2., Bjelovar, 2009., 265-284., ili <http://www.hss-kkz.com.hr/onama.asp>, preuzeto 10. VII. 2010., Željko, KARAUULA, *Molve i virovska Podravina u listu »Hrvatske novine« (1905.-1908.)*, *Molve. Ljudi, selo i okoliš u dugom trajanju*, Molve, 2010., 93.-101.

⁹ Podatke o osnivanju prvih podružnica HPSS-a oko Bjelovara vidi u: *Božičnica 1926. - hrvatski seljački prosvjetno politički kalendar za prostu 1926.*, Zagreb, 1925. Ovdje vidi kratke biografije Josipa Zagorca, Miška Račana ili Josipa Čizmekovića o osnivanju HPSS-a u Cirkveni, Velikim Zdencima i drugim naseljima oko Bjelovara 1905. godine, 114.-126. Kratki prikaz razvoja hrvatskog seljačkog pokreta u srednjoj Podravini, *Božičnica – seljački prosvjetno-politički sbornik*, 1940., 57-61

¹⁰ Benjamin Šuperina, odvjetnik u Sisku i Zagrebu, jedan od osnivača HPSS-a i član njena privremenog glavnog odbora. Godine 1926. se odvojio od HSS-a i prišao režimu.

¹¹ Govor dra. Šuperine o ulasku seljačke stranke u vladu, *Nezavisnost*, br. 39., 27. IX. 1924., 3.

pini ljudi koji su u programu HPSS-a vidjeli najboljeg branitelja interesa hrvatskog naroda i hrvatskog seljaštva uopće.¹²

No, prije nego što je seljačka ideologija braće Radića počela polako prodirati u grad Bjelovar, ona je puno lakše prodirala u njegovu okolicu, među seljačko stanovništvo okolnih bjelovarskih sela. Tako Josip Zagorac, seljak iz Trojstvenog Markovca u svojim sjećanjima piše kako je 1905. u Cirkvenu došao S. Radić s mladim »djakom Gjurom Basaričekom« te je održao dojmljiv govor, i time je »posijano prvi put sjeme (HPSS op.a.), koje je palo na dobro tlo.«¹³ Već je 25. veljače 1905. osnovana je podružnica HPSS-a u Velikim Zdencima, a lokalni ugledni seljak Miško Račan je postao povjerenik stranke. Brzo su osnovane i podružnice HPSS-a u naseljima Sokolovcu i Ladislavu sredinom 1905. godine.¹⁴ Prvotni zamah seljačkog pokreta je bio vrlo snažan, no, tek je trebalo početi graditi stranačku infrastrukturu na prostoru Hrvatske i Slavonije.

Vrlo brzo su se organizirali povjerenici HPSS-a u bjelovarskim selima, te su održavani mnogi pouzdani sastanci na kojima je širen nauk i ideje braće Radića. Veliki utjecaj je imao list HPSS-a »Dom« koji je išao od jedne seljačke ruke do druge. Organizirana su i mnoga čitanja »Doma« zbog mnogih nepismenih seljaka. Organiziranju, širenju ideologije braće Radića i lokalnih organizacija HPSS-a na području Bilogore izrazito je pomagao grubišnopljški kapelan Rikard Koritnik, koji je svojim ugledom pomogao da mnogi povjerenici HPSS-a ostanu pod okriljem braće Radića, kada se važni regionalni lider HPSS-a Luka Šoški odvojio od stranke i prišao Hrvatsko-srpskoj koaliciji.¹⁵ Veliki doprinos HPSS-u u bjelovarskom kraju dao je budući zastupnik HSS-a Josip Čizmeković koji je osnovao ogranak stranke u Gornjim Plavnicama 1905. godine i žustro radio na pridobivanju seljaka.¹⁶ Isto tako povjerenik HPSS-a i član glavnog odbora stranke Vinko Lovreković u travnju 1905. osniva ogranak stranke u Gornjoj Velikoj kraj Bjelovara, da bi u rujnu iste godine bio organiziran veliki pouzdani skup pristaša HPSS-a u Kapeli kraj Bjelovara na kojemu je bilo 250 ljudi, a na kojem su govorili dr. B. Šuperina i P. Ljubić.¹⁷ Prema Petriću aktivnost Vinka Lovrekovića bila je vrlo plodna, te je on planirao i svoju kandidaturu. Krajem 1906. održao je sastanke u Srednjim i Gornjim Mostima. Organizaciju sastanka u »Srednjim Mostima pomagali su mu član Glavnog odbora HPSS-a Milan Skunić iz Bjelovara, povjerenici Mato Jelak iz Gornje Velike i Josip Sabolek iz Donje Velike te domaći povjerenik Franjo Požgaj.«¹⁸ Pokret se polako i nezaustavljivo širio bjelovarskim krajem.

PRVI NASTUP HPSS-A NA IZBORIMA U GRADU BJELOVARU I BJELOVARSKOM KRAJU (1906.)

Na prvim redovnim izborima nakon osnivanja HPSS-a 3.-5. svibnja 1906. godine HPSS je u Hrvatskoj i Slavoniji postavio svoje zastupničke kandidate u 23. izborna kotara. U izbornom kotaru

¹² Ogranak HPSS-a u gradu Bjelovaru osnovan je tek 1916. godine, a prvi predsjednik bio je dr. Ivša Lebović. Više o djelovanju HPSS/HRSS/HSS u Bjelovaru u: Željko, KARAULA, *Studije iz povijesti Bjelovara (1848.-1991.)*, Bjelovar, 2011.

¹³ Josip Zagorac, *Božičnica 1926.* - hrvatski seljački prosvjetno politički kalendar za prostu 1926., Zagreb, 1925., 117.

¹⁴ Hrvatski državni arhiv, fond 78., Predsjedništvo zemaljske vlade (PRZV), kut. 684., br. 1537., 1903/1905., Osnivanje podružnica HPSS u Sokolovcu i Ladislavu, Hrv. pučka Seljačka stranka. Pouzdani sastanci u Sokolovcima i Ladislavu; Koprivnici, Bregima i Hlebinama, Hrvatske novine (Virje), br. 25., 17. VI. 1905., 1.

¹⁵ Miško Račan, *Božičnica 1926.* - hrvatski seljački prosvjetno politički kalendar za prostu 1926, n. dj., 114-115. O Luka Šoškom vidi biografiju u: Željko, KARAULA, *Veliki župani bjelovarski (1872.-1924./1941.-1945.)*, Zavod za znanstveno istraživački rad HAZU u Bjelovaru, HAZU, Gradski muzej Bjelovar, Bjelovar, 2011., 37-38.

¹⁶ Josip Čizmeković, isto, 123.

¹⁷ Pouzdani sastanak u Gornjoj Velikoj kraj Bjelovara, Hrvatske novine, br. 14., 1. IV. 1905., 1., Pouzdani sastanak u Kapeli, Hrvatske novine, br. 37., 9. IX. 1905., 1. Vidi i: Hrv. Puč. Seljačka Stranka, Draganec, kraj Čazme, Hrvatske novine, br. 24., 10. VI. 1905., 1., Četiri pouzdana sastanka u našem kraju (Dolnja Velika, Dolnji Mosti, Gornje Sredice), Hrvatske novine, br. 35., 26. VIII 1905., 1.

¹⁸ PETRIĆ, n. dj., 273.

Bjelovar kandidat HPSS-a bio je novinar Peroslav Ljubić, dok je u Svetom Ivanu Žabno kandidat bio S. Radić.¹⁹ No, ni jedan zastupnički kandidat HPSS-a tada nije izabran.

U izbornom kotaru Bjelovar²⁰ na tim izborima pobijedio je veliki župan bjelovarsko-križevački Teodor Georgijević, vladinovac-mađaron, no zbog općeg slabog rezultata vladine stranke koja je izgubila većinu u Saboru dao je ostavku na zastupničku dužnost. Stoga su u bjelovarskom izbornom kotaru trebali biti obavljani naknadni izbori 28. lipnja 1906. godine. Igrom slučaja kao kandidat pobjedničke Hrvatsko-srpske koalicije izabran je Milan Rojc, a njegov protukandidat bio je predsjednik HPSS-a Stjepan Radić. Radićeva kandidatura pokazuje da je tada seljački pokret u bjelovarskom kraju bio dovoljno velik jer se Radić odlučio da se ovdje kandidira. Radić je bio svijestan da mu seljački glasovi neće biti dovoljni, te se u svojim govorima i proglasima često obraćao bjelovarskom građanstvu. Radić je nastupio i protiv »magjarona i rezolucionasa« svrstavajući ove druge u isti koš s mađaronima.

U svom proglasu bjelovarskim građanima Radić je optuživao Koaliciju kao vladu saborske manjine i njezinog kandidata Rojca da su sluge pod »Košutovom moćju«, te da samo takvi mogu sastaviti vladu. U proglasu dalje slijedi: Gospodo građani, zar ćete Vi zaostati i za seljačkim našim pukom? Zar Vi uistinu ne vidite i ne shvaćate, da g. Milan Rojc danas brani najgoru i najpogubniju politiku, što se samo može pomisliti? Zar u Bjelovaru više nema hrvatske državopravne svijesti i slavenskog ponosa. Zar mi Hrvati da vičemo »Živio« kandidatu Košutovcu?« Radić je optuživao Koaliciju da je umjesto hrvatskog državnog prava stala uz Nagodbu i riječku rezoluciju, i da su te dvije stvari najveća sramota i šteta hrvatskog naroda.²¹ Najzanimljivije kod Radićevog proglasa za ovu temu su potpisi njegovih izbornika i povjerenika HPSS-a iz bjelovarskog kraja koje je već te 1906. godine dosta brojno.²²

Žestoka Radićeva agitacija dovela je u Bjelovar i jednog od vođa Koalicije mladog Svetozara Pribičevića koji je posudio Rojčeva kola i obilazio srpska sela u okolici Bjelovara uvjeravajući ih da se ne dadu »zaslijepiti od Radića.«²³

Na dan izbora S. Radić i M. Rojc obratili su se okupljenom mnoštvu s balkona gradske vijećnice, dok ih je okuplje-

Milan Rojc, bjelovarski odvjetnik

¹⁹ Radić je bio kandidat i u izbornom kotaru Novigrad Podravski.

²⁰ Bjelovar je bio čvrsto u rukama mađarona koji su budno pazili na svaki korak oporbe. Npr. zbog toga se povodom smrti J. J. Strossmayera (1905.) u Bjelovaru na kućama našlo tek nekoliko zastava, obično viđenijih oporbenjaka poput odvjetnika Milana Rojca i ljekarnika Verkleina. Gradske vlasti su izložile zastave samo na crkvi i gradskoj kući. Grad Bjelovar i Štrosmajer, *Hrvatske novine*, br. 16. 15. IV. 1905., 3.

²¹ Ostavština Milana Rojca (OMR), rukopis memoara »Okolo mene, svezak 4. Stjepan Radić i HPSS tada vode »austrijsku politiku« oslanjajući se na Beč, vidjevši u stabilnosti Austro-Ugarske mogućnost za ostvarenje hrvatskih interesa. Svako oslanjanje Hrvatsko-srpske koalicije i politike »novoga kursa« na mađarsku Stranku neovisnosti Ferencza Kossutha (koja tada vodi žestoku političku borbu protiv prevlasti Beča koja ozbiljno trese same temelje Monarhije) vodi po Radiću do ugrožavanja »obstanka Hrvatske«. Doslovno, Radić je tada veću opasnost za Hrvate vidio u Pešti, dok je Hrvatsko-srpska koalicija u suradnji s mađarskim vrhovima provela politiku koja će spriječiti »invaziju niemstva« i težnju njemačkih i austrijskih elita prema istoku (Drang nach Osten). Takva Radićeva politika manje-više otvoreno traje sve do 1918. godine. PERIĆ, n. dj., 237-277.

²² U potpisu proglase se nalaze imena: Ludvig Lovreković, Simo Blažeković, Joso Jelak, Andro Imbrišić, Gjuro Kovačić, Franjo Matković, Mato Jelak, Mijo Šošarić, Franjo Lilek, Josip Sabolek, Pero Mužina, Nikola Radelić, Pavao Radančević, Martin Drveni, Ivan Radičić, Marko Sudaš, Simo Vlahović, Marko Šćirek, Vinko Lovreković i još 22 imena.

²³ OMR, rukopis memora »Okolo mene«, svezak 4.

nim građanima predstavio gradski načelnik Simo Blaževac. Rezultati izbora su završili razočaravajuće za Radića koji je dobio 51 glasova, a Rojc 551 glasova.²⁴ To je bila treća neuspješna kandidatura S. Radića od osnivanja HPSS-a Petrinja (1905.), Novigrad Podravski i Sv. Ivan Žabno (1906.), Bjelovar (1906.), koja ga ipak nije obehrabrila, jer HPSS je bila mlada stranka koja je tek počela rasti. U počecima izbornih nadmetanja kada je izborni cenzus u Hrvatskoj bio velik (Sabor se birao po skučenom izbornom pravu s visokim cenzusom po kome je 1906. godine pravo glasa imao samo 45.381 birač, a tek je prema zakonu iz 1910. biračko pravo prošireno na 190.000 građana) HPSS i S. Radić su u gradovima uglavnom kandidirali građane, a ne seljake. No, ni na selu situacija nije bila sjajna za HPSS. Vinko Lovreković, član HPSS-a piše o izbornim makinacijama u naselju Kapela kraj Bjelovara: »A sad da znate koliko mi imademo onih časnih ljudi, koji biraju narodnog zastupnika u sabor. U svemu ima ih 51. Od tih je 25 gospode, a 26 seljaka koji se plugom i motikom kine i muče da sebe i djecu hrane i od zla brane. Dakle eto samo 1 seljak više, a znam, da će se ovaj broj seljaka umanjiti možda do polovice, a sve za prokletu špiru i gulaše. Onda braćo pomislite: kakav će to izbor biti i tko će biti izabran?«²⁵

Pismo u prilogu u vezi kandidata HPSS-a u bjelovarskom kotaru na izborima 1908. svjedoči o zalaganju Radića da Vinko Lovreković, veliki radnik i agitator HPSS-a, dobije izborni kotar u Čazmi, a u gradu Bjelovaru, prema Radiću, treba kandidirati nekog građanina člana HPSS-a, poput odvjetnika Benjamina Šuperine, posjednika M. Krištofa, profesora Ivekovića ili čak Antuna Rojca, Stjepanova starijeg brata. Vrlo brzo nakon osnivanja odnosno četiri godine kasnije (1908.) HPSS postaje parlamentarna stranka. Stjepan Radić je izabran za zastupnika u dva kotara Ludbreg i Novigrad Podravski, dok je Vinko Lovreković, kao prvi seljak u Saboru izabran u kotaru Čazma.²⁶

ZAKLJUČAK

HPSS kao nova stranka na hrvatskoj političkoj pozornici početkom 20. stoljeća, zaslugom svojih osnivača, a posebno mladog S. Radića vrlo se brzo etablirana na hrvatskoj političkoj sceni. Svojim pristupom, nazivom »seljačka« i usmjerenošću prvenstveno na seljački puk bila je svojevrstno političko iznenađenje, jer su se sve dotadašnje stranke obraćale prije svega građanskom sloju. Jedna od »organizacijskih jezgri« nove stranke bilo je i bjelovarsko-bilogorsko područje, izrazito seljački kraj, iako su uglavnom poticaji za rad i organizaciju HPSS-a ovdje dolazili iz nedaleke Podravine. Glavni pouzdanici HPSS-a u bjelovarskom kraju bili su grubišnopoljski kapelan Rikard Koritnik te seljaci Josip Čizmeković i Vinko Lovreković, koji su nizom sastanaka i agitacijom djelovali na svoje susjede seljake u prilog približavanja programu HPSS-a. Također sama činjenica da se Radić kandidirao u Bjelovaru govori da je vjerovao da će steći podršku građana, a nije slučajnost da je upravo prvi seljak u hrvatskom Saboru Vinko Lovreković izabran na području Čazme. Ovi podaci najbolje svjedoče da je HPSS mnogo očekivao od bjelovarskog seljačkog kraja, te da je u njemu rano prepoznao jedno od

Mladi S. Radić sa suprugom i djetetom

²⁴ Izbor, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, br. 36. 30. VI. 1906., 2.

²⁵ Dopisi, *Hrvatske novine*, br. 7., 11. II. 1905., 2.

²⁶ PERIĆ, n. dj., 243.

svojih središta, što će se najjasnije pokazati u novim političkim prilikama poslije 1918. godine, kada će HPSS/HRSS/HSS postati vodeća stranka na ovom području.

U arhivu Gradskog muzeja Bjelovar nalazi se osam pisma Antuna i Stjepana Radića upućena u razdoblju od 1907. do 1913. godine Vaclavu Štovičeku²⁷ iz Severina, uglednom članu HPSS-a, a koja su vezana za djelovanje stranke i utvrđivanje kandidacijskih izbornih lista HPSS-a u bjelovarskom i daruvarskom kraju.²⁸ Zbog svojih podataka pisma su izuzetno važna za poznavanje djelovanja i rada HPSS-a u naseljima u okolici Bjelovara. Tako npr. u pismu A. Radića od 11. listopada 1907. govori se o pripremama i organizaciji velike seljačke skupštine HPSS-a.²⁹

PRILOG 1.

Pismo Stjepana Radića

U Zagrebu dna 11. I. 1908.³⁰

Dragi prijatelju,

za Bjelovar bio je predložen naš Vinko Lovreković³¹ i već je sve bilo gotovo, kad Vinko ustane i reče, da je sastanak povjerenika za kotar bjelovarski odredio Ivana Miškeca /dna 29. pros. 1907./ Sad je o tom bila dosta duga rasprava, u kojoj je prijatelj Miškec ponosno tvrdio dvoje: 1. Da naši ljudi u bjel. kotaru hoće na svaki način seljaka. 2. da baš on ima najveća izgleda.

Proti prvoj tvrdnji ustao sam i ja međ odbor moleći, da će svjestni pristaša, kakvi su baš u bjel. kot. glasovati za svakoga kandidata na temelju programa HPSS kojega im glavni odbor predloži, ali

²⁷ Prema nekim podacima Radić se upoznao s Vaclavom Štovičekom kada je boravio u Končanici sa svojom obitelji u kući Josipa K epelke, pristaše hrvatske oporbe (studeni 1901. – veljača 1902.).

²⁸ Stjepan Radić piše Štovičeku 11. I. 1908., 20. IX. 1913., 12. XII. 1913. Antun piše 17. X. 1907., 11. III. 1912., 18. IV. 1912., 27. IX. 1912. Sva pisma su vezana za izborni rad HPSS-a ili određena financijska pitanja.

²⁹ Poblize u: Božidar, GERIĆ, Vrijedna donacija Vaclava Štovičeka, *Pučki kalendar Bjelovarsko-bilogorske županije*, Bjelovar, 2004., 125. Sva pisma bit će objavljena u novom broju Bjelovarskog zbornika (prema informaciji od Božidara Gerića iz GMB).

³⁰ Gradski muzej Bjelovar (GMB), 1713/FVI., kut. 3079., Pismo Stjepana Radića Vaclavu Štovičeku, 11. I. 1908.

³¹ Vinko Lovreković (Gornja Velika kraj Koprivnice, 1873.-1937.), političar i potpredsjednik Hrvatske pučke seljačke stranke. Lovreković je bio jedan od inicijatora seljačkog pokreta braće Radića. Godine 1905. izabran je za člana glavnog odbora HPSS-a. Lovreković je izabran 1908. godine kao prvi saborski zastupnik iz seljačkih redova (izb. kotar Čazma). Godine 1910. izabran za općinskog načelnika u Kapeli. Višestruko biran u sve sazive Hrvatskog sabora (1910., 1911. i 1913.) gdje je bio aktivan zastupnik. Bio je dioničar Hrvatske pučke seljačke tiskare. Za potpredsjednika Glavnog odbora HPSS-a izabran 1910. godine. Kao potpredsjednik HPSS-a zajedno sa S. Radićem ulazi, na osnovu odluke stranke u listopadu 1918. u Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Jedan od inicijatora seljačkih nemira 1920. u okolici Čazme, Ivanića i Križa. Iste godine izabran kao zastupnik u Ustavotvornu skupštinu Kraljevstva SHS u Varaždinskoj županiji i Međimurju. Zamjerivši S. Radiću pristupanje u Seljačku internacionalu 1924. sudjelovao u pokušaju osnivanja Neodvisne Hrvatske republikanske seljačke stranke. Napustivši u potpunosti politiku S. Radića, kao protutežu njegovoj politici krenuo je 1925. u osnivanje Hrvatske samostalne seljačke stranke. Na izborima 1925. organizirao je vlastitu listu koja je doživjela neuspjeh. Od tada se povlači iz političkog života. Vidi: <http://povijest.net/sadrzaj/zivotopisi/hr/583-vinko-lovrekovic.html>, (autor životopisa V. Lovrekovića H. Petrić), preuzeto 21. X. 2011., KRIZMAN, n. dj., 542., MATKOVIĆ, n. dj., 183., *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu 1918.-1919. Izabrani dokumenti*, (ur. Zlatko Matijević, Marina Štambuk-Škalić), Zagreb, 2008., 85.; 94., Ivo, BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988., 244., Rudolf, HORVAT, *Povijest trgovine, obrta i industrije u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994., 24., Mira, KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Trnoviti put durđevačkog političara Tome Jalžabetića, *Đurđevački zbornik*, Đurđevac, 1996., 262-263., Politika puzanja i sramote, *Narodno jedinstvo* (Varaždin), br. 13., 31. III. 1927., 1., Rudolf, HORVAT, *Slavonija. Povijesne rasprave i crtice*, knjiga I., Zagreb, 1936., 69., Ivo, PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, drugi svezak, Zagreb, 2000., 373.; 377.

drugu tvrdnju nismo mi mogli ni htjeli pobijati. Nego čujemo s više strana iz kotara, a ne znamo od Vas, da bismo mi Bjelovar mogli dobiti, kad bi bio takav kandidat, npr. Dr. Šuperina, Dr. Krištof,³² profesor Iveković ili moj brat,³³ za kojega bi mogli glasovati oni građani, pak profesori itd, koji još nisu pristaše HPSS.

Zato vas molim da izvolite poručiti povjerenicima iz Prespe i da se s njima sporazumite, pak da zajedno odete (vas trojica, četvorica) prijatelju Miškecu i da se s njime sporazumijete, da on sam reče predsjedničtvu, da se uvjerio, da bismo s drugim kandidatom bolje prošli.-

Ja sam na sjednici odlučno ustao, da u toj stvari ne smije nekoga voditi ni najmanja osobna taština, ali smo svi uvažili i uvažiti morali zaključak ovoga povjereničkog kotarska od 29. VII. 07.

Još jedamput: Ne žalite truda da se sporazumete ponovo s Prespom i Račom, pak da se Mikšec sam zahvali. Od srca vas sve skupa pozdravlja

Vaš St. Radić

SUMMARY

The article starts off with the young Stjepan Radić and his days in Bjelovar; early days of peasants' movement initiated by Radić Brothers (1905-1908); a letter from S. Radić to Vaclav Štoviček from Severin, a distinguished HPSS member, explaining the party work and how the HPSS election nominees' list were created in Bjelovar area.

³² Milan Krištof, posjednik, jedan od osnivača HPSS i član njenog glavnog privremenog odbora.

³³ Antun Radić.